

СЕНСОРНА ІНТЕГРАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ

Галина Гончаровська,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології розвитку та консультування,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
galja_from_ua@ukr.net

Руслана Чіп,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології розвитку та консультування,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
ruslanachip@ukr.net

На сучасному етапі суспільства важливо забезпечити повну участь осіб з особливими освітніми потребами у всіх сферах життя. Це включає в себе доступ до освіти, медицини, можливість отримання професійної підготовки, а також забезпечення соціальної рівності. Важливо створити умови для їхнього повноцінного розвитку і самореалізації. Особистість дитини з особливими потребами розвивається у відповідності із загальними закономірностями розвитку дитини, а стан чи хвороба визначають вторинні симптоми, які, на думку, Л. Виготського та інших науковців-психологів, виникають опосередковано впродовж соціального розвитку [5]. І це важливий підхід до розуміння розвитку особистості дитини з особливими потребами. Хоча патологічні стани можуть впливати на розвиток, вони не є безпосередньо визначальними факторами. Соціальне середовище, взаємодія з оточуючими та доступ до ресурсів для розвитку відіграють важливу роль. Порушення перш за все визначає обмеження в фізичній сфері, а не у всій комплексності розвитку, і це важливо враховувати для задоволення широкого спектру потреб дітей різних нозологій. Зокрема, забезпечення доступу до різноманітних форм навчання, розвиток комунікативних навичок і

соціальної взаємодії може компенсувати деякі обмеження, пов'язані з функціональними порушеннями. Своєчасна підтримка та інтервенція є значущими для запобігання дизонтогенезу та реалізації потенціалу кожної дитини. Адаптивні підходи до навчання та розвитку, спрямовані на врахування конкретних потреб і можливостей кожної дитини, є основними компонентами успішної інклюзії та розвитку [4].

Значний внесок у розвиток практики навчання і виховання дітей з помірними та важкими порушеннями внесли такі науковці, як Л. Вавіна, А. Висоцька, О. Гаврилов, Ю. Галецька, О. Гармаш, В. Золотоверх, А. Колупаєва, М. Матвеева, Н. Мацько, Т. Сак, В. Синьов, О. Хохліна та інші. Недостатня увага до проблем дітей з особливими освітніми потребами є серйозною проблемою в багатьох країнах, включаючи і нашу. Необхідно більше зусиль у напрямку розробки та впровадження інноваційних підходів для підтримки цієї категорії дітей. Для початку, важливо проводити дослідження щодо ефективності різних методик та програм розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Це може включати в себе як оцінку медико-психолого-педагогічних підходів, так і використання сучасних технологій для індивідуалізації навчального процесу, надання якісних реабілітаційних послуг [4]. Також важливо розвивати і впроваджувати нові методи діагностики поведінкових порушень, оскільки це може допомогти раніше виявляти проблеми та надавати необхідну підтримку. Розуміння впливу поведінки на загальний психічний розвиток також є ключовим аспектом. Індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її особливості та потреби, допоможе максимально забезпечити її успішний розвиток. Важливо, щоб уряд, освітні установи та громадські організації спільно працювали над вирішенням цих проблем і забезпечували доступ до якісних медичних, освітніх та психологічних послуг для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей.

Процес надання медико-психологічної допомоги в центрі реабілітації починається з тестування дитини, постановки віддалених та ближніх цілей. Обов'язковою умовою є комплексний індивідуально-особистісний підхід до кожної дитини. Ця умова враховується в індивідуальному плані реабілітації дитини з особливостями розвитку, який складається та затверджується мультидисциплінарною командою реабілітаційного центру. Важливу роль у здійсненні ефективної реабілітації, досягнення ближніх та дальніх цілей є чітко організований простір центру реабілітації, який умовно поділений на різні напрямки інтенсивного вузько спеціалізованого впливу. Кожен з напрямків відповідає відповідним цілям реалізації основних завдань медико-психологічної та соціальної допомоги і, відповідно, обладнаний спеціалізованими приміщеннями.

Низка науковців (І. Мойсеєнко, І. Родименко, А. Сімко, Т. Скрипник) вказує, що методика сенсорної інтеграції є дуже важливим і ефективним інструментом для розвитку дітей з важкими комплексними вадами, коли уражені різні системи організму. Ця методика спрямована на стимуляцію різних сфер чуття і сприяє покращенню та встановленню важливих взаємозв'язків між ними. За допомогою різноманітних сенсорних стимулів, таких як зорові, слухові, тактильні, кінестетичні та вестибулярні, діти мають можливість отримати інформацію про навколишнє середовище та свій власний організм. Це допомагає їм краще реагувати на навколишні стимули, розвивати вміння сприймати та здійснювати обробку інформації ззовні, а також підвищує рівень комунікації та взаємодії зі світом та оточуючими.

Одним з ключових аспектів цієї методики є цілеспрямований підхід, базований на спостереженні за реакціями дитини та наданні зворотного зв'язку. Це дозволяє індивідуалізувати програми стимуляції для кожної дитини, враховуючи її потреби та можливості. Важливо підкреслити, що ця методика ґрунтується на наукових дослідженнях про взаємозв'язок

різних сфер чуття та їх вплив на розвиток дитини. Її впровадження в навчальні та реабілітаційні програми може значно покращити якість життя дітей з важкими комплексними вадами та сприяти їх більш повноцінній інтеграції в суспільство.

Як зазначає Е. Джин Айрес, сенсорно-моторна інтеграція – це здатність сприймати інформацію за допомогою органів чуття, поєднувати цю інформацію з іншими відомостями, що зберігаються в пам'яті, фізично діяти відповідно до одержаної інформації. За дисфункції сенсорної інтеграції інформація від органів чуття не інтегрується належним чином у головному мозку, що викликає різноманітні проблеми з переробкою інформації, поведінкою та розвитком. Ці порушення негативно відбиваються на здатності дитини до навчання [1].

Зокрема, порушення функції тактильної системи може значно ускладнити повсякденне життя людини, особливо дітей. Ці порушення можуть призводити до неприємних відчуттів під час контакту з різними поверхнями, текстурами, харчовими продуктами або одягом. Уникання дотиків може проявлятися у відмові від різних видів активностей, які передбачають фізичний контакт, таких як масаж, гімнастика, малювання пальцями або робота з клеєм, аплікації. Дитина може демонструвати це уникання, пересуваючи предмети лише кінчиками пальців, а не всією рукою. Ці порушення також можуть впливати на психічний стан дитини, спричиняючи самоізоляцію, дратівливість, погану концентрацію уваги та гіперактивність. Надмірна чутливість до дотиків може викликати стрес та дискомфорт у дитини, що може впливати на її загальну якість життя та взаємодію з навколишнім середовищем. Важливо виявляти такі порушення і надавати дітям відповідну підтримку та використовувати психотерапевтичні методи, спрямовані на покращення функції тактильної системи. Це може включати в себе різноманітні види терапії, зокрема сенсорну інтеграційну терапію, що сприяє адаптації та покращенні сприйняття дотиків, а також психологічну підтримку для

управління стресом та дискомфортом [2; 3].

Такі різновиди порушень вестибулярного апарату можуть суттєво впливати на поведінку та функціонування дітей. Гіперчутливість до вестибулярної стимуляції може призводити до страху перед активностями, що залучають рух, такими як гойдалки, ковзанки або сходи. Це може призвести до відчуття незручності, порушення рівноваги та невпевненості в рухах. І навпаки, при гіпоактивності вестибулярної системи діти можуть шукати інтенсивні сенсорні відчуття, намагаючись стимулювати свою систему рухом та активною діяльністю. Це може виявлятися у бажанні швидко бігати, стрибати та крутитися, щоб отримати необхідні відчуття стимуляції. Обидва ці варіанти можуть призвести до труднощів у виконанні повсякденних завдань та взаємодії з навколишнім середовищем. Розпізнавання цих порушень та надання відповідної підтримки та терапії є важливими для полегшення життя дитини та сприяння її нормальному розвитку. Сенсорна інтеграційна терапія може бути корисною в цьому випадку, допомагаючи дитині розвивати стратегії адаптації до різних видів вестибулярної стимуляції і покращуючи її сприйняття руху та балансу.

Ознаками дисфункції пропріоцептивної системи є незграбність, часті падіння, погана орієнтація в просторі, дивні пози тіла, мінімальне повзання в дитинстві, труднощі з маніпулюванням малими предметами (ґудзики, застібки), неохайність під час їжі, відмови брати участь у нових видах діяльності, що потребують активних рухів. Звісно, що пропріоцепція відіграє важливу роль у розвитку різноманітних рухових навичок, які необхідні для виконання різних дій у повсякденному житті. Праксис, або здатність до планування та виконання різних рухових дій, є ключовим аспектом пропріоцепції. Пропріоцептивна система забезпечує мозку точну інформацію про положення та рухи частин нашого тіла. Ця інформація дозволяє нам ефективно планувати та виконувати різні дії, такі як письмо, користування ложкою, застібання ґудзиків та інші

дрібні моторні навички [5]. Тренування пропріоцептивної системи може бути корисним для покращення моторики дрібних рухів і розвитку вмінь планування та виконання різноманітних рухових дій. Це може включати в себе вправи на підвищення чутливості та контролю рухів, а також ігри та активності, що сприяють розвитку просторового сприйняття та координації рухів.

Важливо навчити дітей гальмувати або модулювати непродуктивну сенсорну інформацію. Це означає, що діти повинні навчитися реагувати адекватно на різні види стимулів та контролювати свою реакцію на них. Наприклад, якщо дитина переживає надмірну чутливість до певних звуків, вона може навчитися застосовувати стратегії для зниження рівня стресу або дискомфорту, такі як використання навушників або регулювання рівня гучності. Також вчити дітей органічно реагувати на сенсорні стимули. Це означає розвивати вміння дитини сприймати, обробляти та реагувати на сенсорну інформацію без надмірної або недостатньої реакції. Це може включати в себе вправи на підвищення чутливості та контролю, а також техніки для вивчення різних стратегій реагування на сенсорні стимули.

Усі ці завдання спрямовані на покращення сенсорної обробки та адаптації дітей з порушеннями сенсорної системи до навколишнього середовища, що сприяє їхньому більш успішному функціонуванню у повсякденному житті. Відтак, корекція порушень сенсорних систем повинна відбуватися в процесі навчання дітей різноманітним продуктивним видам діяльності, таким як конструювання, малювання, ліпка та аплікації. Ці види діяльності сприяють розвитку різних аспектів сенсорної обробки та сприяють адаптації дітей до навколишнього середовища. Особлива увага має бути приділена формуванню конструктивної діяльності, яка є складним пізнавальним процесом. Під час конструктивної діяльності діти вивчають форму, розмір предметів та їхнє просторове відношення. Це допомагає дітям краще розуміти світ

навколо себе та розвивати навички сприйняття і маніпулювання об'єктами. Під час конструювання діти використовують різноманітні матеріали для створення різних структур і форм. Це допомагає їм розвивати просторове мислення та уяву, а також відчувати різні текстури та розміри об'єктів. При малюванні та ліпці діти можуть використовувати різні засоби виразності та експериментувати з формами та кольорами, що сприяє їхньому креативному розвитку. Такий підхід до корекції порушень сенсорних систем допомагає дітям не лише покращити свої сенсорні навички, але й розвинути творчість, уяву та просторове мислення, що є важливими складовими успішного розвитку.

Створення спеціально обладнаного простору з сенсорною інтеграцією в реабілітаційних центрах дійсно може бути дуже корисним і ефективним. Це дає можливість дітям отримувати додатковий сенсорний досвід, що сприяє їхньому всесторонньому розвитку. Зокрема, це можуть бути: *різноманітні матеріали та текстури*: килими із різними поверхнями, іграшки та матеріали різної форми, ваги, фактури, які допомагають дітям розвивати відчуття дотику та сприйняття текстур; *сенсорні ігри та матеріали*: предмети, які можна розпізнавати на дотик, предмети, які можна нагрівати та охолоджувати, а також пластичні та такі речовини, такі як вода, пісок, глина, які стимулюють різні сенсорні відчуття; *візуальні стимули*: ліхтарики з м'яким світлом та набором світлофільтрів, контрастні чорно-білі та кольорові ілюстрації, які сприяють розвитку зорової сенсорної обробки; *аудіо-візуальні стимули*: дзвіночки, свистки, музичні інструменти, які допомагають розвивати слуховий аналізатор; *ароматерапія*: набори ароматичних речовин, які стимулюють нюхальну сенсорну обробку та можуть впливати на емоційний стан дітей; *смакові стимули*: продукти з різними смаковими якостями, які допомагають розвивати смаковий аналізатор; *рухові стимули*: обладнання та предмети, які дозволяють змінювати положення тіла та переміщувати його у просторі (батут, гойдалка,

терапевтичні м'ячі тощо) [2; 3; 5].

Отож, методика сенсорної інтеграції, спрямована на різнопланову взаємодію з довкіллям задля: набуття справжнього чуттєвого досвіду, досягнення здатності осмислено діяти і реагувати на актуальну ситуацію з використання адаптивної відповіді (адекватної реакції) [1].

Головним аспектом медико-психологічної та соціальної реабілітації дітей з різними нозологіями є формування їхньої індивідуальності та соціалізація з урахуванням їхніх потенційних можливостей та потреб. Важливою складовою цього процесу є побудова взаємозв'язків дитини з її мікро- та макросередовищем. Це означає розвиток способів спілкування, організацію дозвілля, творчої та ігрової діяльності, а також допомогу у самообслуговуванні та пересуванні. Для досягнення цих цілей потрібна комплексна підтримка освітніх та медичних установ.

Список використаних джерел:

1. Дитина і сенсорна інтеграція. Розуміння прихованих проблем розвитку з практичними рекомендаціями для батьків і спеціалістів. 3-тє вид. / Е. Джин Айрес, Дж. Роббінс. Київ : Вид. «Центр учбової літератури», 2022. 327 с.
2. Реабілітаційний супровід навчання неповносправних дітей: методичний посібник / укладачі: А. Луговський, М. Сварник, О. Падалка. Львів: Колесо, 2008. 144 с.
3. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навч.-наочний посіб. / укладач Т. Скрипник. Київ : «Гнозис» 2015. 60 с
4. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра : навч.-метод. посібник. Київ : «Гнозис», 2013. 60 с.
5. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посібник. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.